

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 10 Sayı: 51 Volume: 10 Issue: 51
Ağustos 2017 August 2017
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1734>

HALK ANLATILARI, HALK İNANIŞLARI, TOPLUMSAL RİTÜELLER VE BÜYÜLÜ GERÇEKÇİLİK
EKSENİNDE BORÇLU (DEYNDAR) ROMANI
THE NOVEL "IN DEBT (DEYNDAR)" IN THE CONTEXT OF THE FOLK NARRATIVES, FOLK BELIEFS,
SOCIAL RITUALS AND MAGIC REALISM

İlyas AKMAN*

Öz

Son yıllarda gelişme gösteren Zaza edebiyatında, roman türünde de yeni kitaplar yayımlanır. Bu romanlardan biri, 2014 yılında, Hesên Dilawer Dêrsim tarafından yazılan *Borçlu (Deyndar)* adlı romandır. Romanın en dikkat çeken yönlerinden biri, halk bilimi ve halk edebiyatı unsurlarına fazlasıyla yer vermiş olmasıdır. Halk anlatıları, halk inanışları ve bu eksenle vücut bulan toplumsal ritüeller, yazar tarafından, romanın birçok yerine özenle serpiştirilir. Bu unsurlar, romana masalımsı, efsanevi bir yön katarken okuru da gerçeğin ötesine davet ederler. Yazar, romanın bu masalımsı, efsanevi yönünü güçlendirmek, eserini bir halk anlatısına yaklaştırmak için büyümlü gerçekçiliğin dünyasına da başvurur.

Anahtar Kelimeler: Zaza Dili ve Edebiyatı, Borçlu (Deyndar) Romanı, Halk Bilimi Unsurları, Halk Edebiyatı Unsurları, Hesên Dilawer Dêrsim.

Abstract

As the Zaza literature has been developed during the last years, some new novel books also have been published. One of those novels was *Deyndar* (in debt) which was written by Hesên Dilawer Dêrsim in 2014. One of the important points of this novel is that it focuses on the elements of folklore and folk literature. Folk narratives, beliefs, and rituals which were created by effects of the former two were carefully given attention in the separate section of the novel. While the elements which were used by the writer make the novel fantastic and legendary, at the same time, it invites the readers to the abode of fairies. In order to strengthen the fairy-legendary aspect of his novel and approximate it to the folk narratives, the writer also applies magic realism in his work.

Keywords: Zaza Language and Literature, the Novel Named in Debt (Deyndar), the Elements of Folklore and Folk Literature, Hesên Dilawer Dêrsim.

Giriş

Yazılı Zaza edebiyatının gelişimi, çok geç ve yavaş olmuştur. 1899 yılında, Ehmedê Xasî tarafından yazılan *Zazaca Meolit (Mewlidê Kirdî)* ile Zaza edebiyatının, yazılı evresi başlar. Ancak sonraki yüz yıl boyunca, bu dille fazla sayıda edebî eser üretilmemiştir. İki binlerden sonra ise Zazacaya ilgi artmış ve on yedi yıl gibi bir sürede, yüz yıl boyunca üretilenden kat be kat fazla sayıda eser kaleme alınmıştır. Roman, hikâye, tiyatro, şiir, anı, röportaj, mizah, antoloji, araştırma, deneme, gramer, sözlük, halk anlatıları derlemeleri gibi türlerde, toplamda, yüzlerce Zazaca eser kaleme alınır. Sadece öykü türünde elliye yakın kitap yayımlanır.

Hesên Dilawer Dêrsim, Zazaca eser kaleme alan yazarlardan biridir. *Borçlu (Deyndar)* adlı romanı, 2014 yılında piyasaya çıkar. Romanın en dikkat çeken yönlerinden biri, halk bilimi ve halk edebiyatı unsurlarına fazlasıyla yer vermiş olmasıdır. Halk anlatıları, toplumsal ritüeller, halk inanışları, dünyanın farklı bölgelerinde benzerlikler gösteren çeşitli halk bilimi motifleri, yazarın eserine özenle serpiştirdiği unsurlardır. Bu unsurlar, romana masalımsı, efsanevi bir yön katarken okuru da gerçeğin ötesine davet ederler. Yazar, dile getirilen unsurlarla yetinmeyerek günümüz edebiyat dünyasında önemli bir yer edinmiş olan büyümlü gerçekçiliğe de başvurarak romanın gerçeküstü ile olan bağını güçlendirir. Dile getirilen unsurlar, ayrıntısıyla ele alınmaya çalışılacak.

1. Halk Anlatıları

Halk anlatıları, *Borçlu (Deyndar)* romanında önemli yer tutan unsurlardandır. Eserin yaşlı karakteri Gül, torunlarına çeşitli masallar, efsaneler, halk söylencelerini anlatır. Bu anlatılardan biri, guguk/pepuk kuşuna dair olandır. Guguk kuşu efsanesi, Zazalar arasında yaygın olarak anlatılır ve özellikle bazı bölgelerin Zazaları, konuşmalarında, ünlemlerinde guguk kuşuna çok sık başvururlar. Efsanenin birkaç versiyonu olsa da versiyonlar arasındaki fark çok azdır. Efsaneye göre, adamın birinin karısı ölünce, o,

* Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü, ilyas-akman@hotmail.com

yeniden evlenir. Onun biri kız biri de erkek iki çocuğu vardır. Üvey anne çok serttir ve onları pek sevmez. Çocuklar, sürekli olarak ondan şiddet görürler. Günün birinde, üvey anneleri onları, kenger toplamaya gönderir ve iki kardeş yola koyulurlar. Romanda, üvey anneden bahsedilmez ve iki kardeşin kendi iradeleri ile kenger toplamaya gittikleri aktarılır. Kenger toplamada iş bölümü yapılır. Kızın sırtına torba atılır ve erkek, topladığı kengerleri torbanın içine atar. Akşama kadar erkek, yeri kazıp kenger çıkarır ve onları, kendisini takip eden kardeşinin sırtındaki torbaya atar. Vakit geç olunca, eve dönme kararı alırlar. Ancak, erkek çocuk, torbayı kontrol ettiğinde, içinin bomboş olduğunu görür. Bunun üzerine, kardeşine, kengerleri onun yediği suçlamasında bulunur. Kız kardeş bunu kabul etmez ancak o, bunda diretir. Kardeşi bundan kurtuluşun olmadığını anlayınca, “o zaman gel karnımı yar ve bu şekilde, kengerleri benim yiyip yemediğimi öğrenmiş olursun” der. Erkek, kardeşinin karnını yarar ancak onun, kengerleri yemediğini fark eder. Bunun üzerine gidip torbaya bakar ve onun altının delik olduğunu fark eder. Akli başına gelir ancak iş isten geçmiştir ve kardeşi ölmüştür. Bu durum, onu çileden çıkarır. Büyük bir üzüntüyle kendisini sağa sola atar, kardeşinin ölü bedenine sarılıp pişmanlık sözlerini dillendirir ancak artık geçtir ve kardeşi geri gelemez. Yaşadığı acıyla yaradana yalvarır. Bu durum ve sonrasında gelişen olaylar, romanda şöyle dile getirilir: “‘Allah’ım! Bana öyle ağır bir ceza ver ki bütün insanlığa örnek olsun ve ben sağ olduğum müddetçe bu derdi söyleyip durayım.’ Allah, onu hemen bir kuşa döndürür ve kuş, o günden bugüne, kendisine vurup söylenir. Kardeşinin acısı ve derdi ile inleyip ağlar” (Dêrsim, 2014: 40). Romanda da vurgulandığı gibi, bu kuşun, guguk kuşu olduğuna inanılır. Onun her ötüşünün, yaşadığı pişmanlığı ve kardeşine duyduğu özlemi dile getirdiği şeklinde yorumlanır.

Anadolu’da anlatılan guguk kuşu efsanesine benzeyen efsanelere, Japonya’da da rastlanılır. Zaten birçok halk anlatısının ve onların kahramanlarının benzer versiyonlarının, dünyanın çeşitli yerlerinde mevcut olduğu bilinir. Öyle ki Joseph Campbell *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* adlı kitabında, Ortadoğu, Afrika, Hindistan, Sibirya gibi bölgelerde anlatılan mitolojilerin kahramanlarının birçok yönden ortak özelliklere sahip olduklarını ortaya koyar. Bu kahramanlar, neredeyse aynı olan bir yaşam serüvenine sahiptirler. Campbell, kitabının önsözünde, bu konuya dair şunları yazar: “Bu benzerlikler bir kez anlaşıldığında, farklılıkların, yaygın (ve politik) olarak sanıldığından çok daha az olduğu görülecektir” (Campbell, 2013: 10). Halk anlatıları, onların kahramanları, dünyanın birçok bölgesinde benzer varyantlarıyla bulunurlar. Okan Haluk Akbay, Japonya’da anlatılan efsanelerde geçen kakkō (küçük guguk kuşu) ve hototogis (büyük guguk kuşu) ile Uma-oi kuşlarından söz eder. Kakkō ve ablası Hototogis, iki kız kardeşlerdir. Abla olan bir gün, yerden patates çıkarıp közler ve kendisi kabuğu yiyip patatesin içini kardeşine verir. Ancak küçük kardeş, ablasının patatesin kötü kısmını kendisine verdiğini sanıp öfkelenir ve onu öldürür. Ölen abla hemen oracıkta guguk kuşuna döner. Küçük kardeş daha sonra ablasının yaptığı fedakârlığı fark eder ve derin bir üzüntüye kapılır ve o da guguk kuşuna döner (Akbay, 2012: 104). Uma-oi kuşunun öyküsü de benzer özellikleri bünyesinde barındırır. Çok eski zamanlarda, uşağın biri, efendisinin atlarını otlatmak için onları, dağa götürür. Fakat atlardan biri kaybolur. Uşak, gece boyunca dağı karış karış etse de atı bulamaz. Bu durum onu o kadar üzer ki kuşa dönüşür ve tıpkı guguk kuşu gibi, dertli dertli ötmeye başlar (Akbay, 2012: 103). Görüldüğü gibi, Japon efsanelerinde geçen kakkō (küçük guguk kuşu), hototogis (büyük guguk kuşu) ve Uma-oi kuşlarının öyküsü, Anadolu’da anlatılan guguk kuşu efsanesine fazlasıyla benzer. Dünyanın farklı bölgesindeki efsaneler, ortak motiflerle, içeriklerle doludur.

Gül karakterinin anlattığı öteki halk anlatıları ise şunlardır: “Şahmeran”, “Siyabend ve Xecê”, “Boynuzsuz Keçi”, “Tilki ve Tavuk”. Bunlardan Şahmeran, Anadolu’da yaygın olarak anlatılan bir efsanedir. Birçok varyantı bulunan bu efsanede, dünyanın bilgisine sahip olduğuna inanılan yarı kadın yarı yılan olan yılanların şahı şahmeran, bir erkekle aşk yaşar. Bazı varyantlarda erkeğin adı, Cemşab (Camsab) olarak geçerken bazılarında Tahmasp olarak geçer. Hatta bu erkeğin Lokman Hekim dahi olduğuna inanılır. Cemşab, içinde bırakıldığı zifiri kuyuda, şahmeranın yılan imparatorluğuyla karşılaşır. O, başta ürkse de zaman içinde şahmeranla aşk yaşamaya başlarlar. Uzun yıllar birliktelikleri sürer. Ancak belli bir zaman sora, Cemşab, ailesini özlediğini söyleyerek oradan ayrılmak ister. Şahmeran başta buna karşı çıksa da onu durduramayacağını anlar ve gitmesine izin verir. Ancak kendisini gördüğünü kimseye söylemeyeceğine dair söz alır. Cemşab sözünde durur ve kimseye bir şey söylemez. Bir gün kral ağır bir hastalığa yakalanır. Vezir, hastalığın çaresinin şahmeranın etinde olduğunu ifade eder. Bu teklif krala mantıklı gelir ve herkesin hamamlarda, resmi görevliler denetiminde yıkanması talimatı verilir. Cemşab da hamamı götürülür ve elbiseleri çıkarılınca, vücudunun yılanları gibi, pul pul olduğu fark edilir. Şahmeranı görenin vücudunun pullarla kaplı olacağı bilinir. Vezir, Cemşab’a işkenceler yaparak şahmeranın yerini öğrenir ve onu saraya getirir. Şahmeran ölmeden önce, etinin kaynatılmasını ve ilk suyunun vezire, ikincisinin krala, üçüncüsünün de Cemşab’a verilmesini ister. Bu istek gerçekleştirilir ve vezir ölür, kral iyileşir, Cemşab da dünyanın

bilgisine vakıf olur (Çıblak, 2007: 188). Gül karakteri, torunlarını, Şahmaran'ın bu efsunlu dünyasına dahil eder.

Siyabend ile Xecê, Gül'ün anlattığı, halk arasında birçok varyantıyla bulunan yaygın aşk öykülerinden biridir. Annesiz babasız büyümüş olan Siyabend, dünyanın adaletsizliğine karşı koymak için mücadelede bulunur. Bu mücadele sürecinde bir gün, güzelliği dillere destan olan Xecê'yi görür ve aralarında büyük bir aşk başlar. Ancak Xecê'yi almak isteyen güçlü bir ağa, peşlerini bırakmaz. Siyabend, avcılığıyla ve yiğitliğiyle nam salmış biridir. Ağadan kaçtıkları günlerin birinde Siyabend, başını Xecê'nin dizlerine koyup uyurken Xecê, birkaç geyiğin, dişi bir geyikle çiftleşmek için verdiği mücadeleye şahit olur. Çok güzel bir erkek geyik, diğer çirkin geyikler tarafından, dişi geyiğe yaklaştırılmaz. Bu tabloyu gören Xecê, kendi yaşam öyküleri ile güzel erkek geyik ve dişi geyiğin yaşamlarının birbirine ne kadar benzediğini düşünür ve hem onlar hem de kendileri için gözyaşı döker. Bu gözyaşları Siyabend'in yüzüne değer ve o, uykudan uyanır. Sevgilisine neden ağladığını sorunca, hikâyeyi öğrenir ve geyiklerin peşine düşer. Uçurumun kenarına giden ceylanlardan birini yaralar ve onu yakalamak için oraya yönelir. Ancak yaralı ceylan ani bir tekme ile onu uçurumdan aşağı fırlatır. Siyabend, uçurumun altında bulunan bir ağacın dalının sırtından girip göğsünden çıkmasıyla can verir. Siyabend'in uzun süre gelmediğini gören Xecê, onu aramaya koyulunca uçurumun altındaki manzarayı görür ve bu acıya dayanamayıp kendisi de uçurumdan atlar ve Siyabend'in hemen yanına düşür. Ağacın bir dalı da onun sırtından girip göğsünden çıkar ve yan yana ölümsüzlüğe yelken açarlar.

Gül karakterinin anlattığı halk anlatılarında dikkati çeken noktalardan biri de yedi rakamıdır. Örneğin onun hikâyelerinde zindan geçer ve masal kahramanları, 7 yıl orada kalırlar. Gül, ayrıca yerin ve göğün yedi kat olduğunu söyler. Yerin yedi kat altında yaşayanlar kötü, gökte yaşayanlar ise iyi insanlardır (Dêrsim, 2014: 41). Zindanda yedi yıl kalma, farklı coğrafyalardaki halk anlatılarında sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Örneğin, Asya ülkeleri arasında farklı varyantlarıyla anlatılan Alpamış destanında, Alpamış zindanda yedi yıl kalır (Yıldırım, 2015: 121). Öte yandan Anadolu'da sıklıkla bilinen Keloğlan masallarında da yedi rakamı önemlidir. Örneğin "Keloğlan ile İki Padişah" masalında keloğlan, zindanda yedi yıl kalır. Yerin ve göğün yedi kat olması da halk anlatılarında, mitolojilerde ve dini metinlerde sıklıkla dile getirilir. Genelde masaldaki kahraman, mitolojik düşmanları yenmek zorunda kalır. Kahraman, emeline ulaşmak için mitolojik düşmanın diyarına gidip oradaki düzeni alt üst etmelidir. Düşman yurdu da ya yedi kat yerin altında, ya da gökyüzündedir (Bayat, 2005: 99). Dile getirildiği gibi inanışlarda da durum aynıdır. Orta Asya inanışlarına göre yer, yedi kattır (Sarı, 2016: 71). Talak suresinin 12. ayetinde ise "Allah O'dur ki yedi göğü ve yerden de onlar kadarını yarattı" (Talak 65/12) ifadeleri geçer. Bu da İslam inancında da yedi kat gök ve yer anlayışının olduğunu ortaya koyar. İslâmiyet ile tarih boyunca hiç bir ilgi kurmamış olan Batı Sibiryâ ve Fin-Ugor kavimlerinin inancında da gök ve yerin yedi kattan oluştuğu inancı hakimdir. Bu düşünce, Kırgız Atasözlerine de yansımıştır: "Cer kulağı ceti kat/Yerin kulağı yedi kattır" (Ögel, 1971: 337, 338). Yerin kulağının yedi kat olması, yerin yedi kattan oluştuğu inancının sonucudur. Yedi rakamı, halk anlatılarının birçok yerine sinmiştir. Bunlardan biri de yedi başlı ejderha ya da yilandır. Bu motife, Mayalar'da, Hindistan'da, Pers'te, Uzak Doğu'da, Kelt ve Akdeniz mitlerinde sıklıkla rastlanılır (Sarı, 2016: 64). Halk anlatıları için bu kadar önemli olan yedi rakamına, halk anlatılarını ve inanışlarını fazlasıyla bünyesinde barındıran *Borçlu (Deyndar)* romanında da önemli bir yer verilir.

2. Halk İnanışları ve Toplumsal Ritüeller

Halk anlatılarının yanında, eserde, halk inanışlarına ve bu ekseninde vücut bulan ritüellere önemli bir yer verilir. Bunlardan biri dut meyvesi ile ilgili olandır: "Çocuk getiren kadına, birkaç gün dut ve yumurta verilirdi" (Dêrsim, 2014: 28). Dut ve doğum arasında bağ olduğu, halk arasında yaygın olan bir düşünce biçimidir. Bu inanışta, duta, doğum yapan kadınlara iyi gelen bir yiyecek olmanın ötesinde bir anlam yüklenir. Doğum ve dut ile ilgili birçok ritüel söz konusudur. Halk kültürü üzerine yaptığı çalışmasında, Tanyıldızı, şu ritüelleri aktarır: "Çocuğu olmayan kadın Murat Baba'ya gider, Baskil'deki dut ağacına bez bağlayıp bebek diler" (Tanyıldızı, 2015: 1073), "Çocuğu olmayan gelin, saman, maydanoz kaynatıp buğusuna oturtulur. Özellikle dut buğunda gelinin içi temizlenir" (Tanyıldızı, 2015: 1074), "Kırk basan kadınlar, Baskil'deki dut ağacının içinden geçerler" (Tanyıldızı, 2015: 1079). Ritüellerin de gösterdiği gibi, bireyler, dutun, doğuma doğrudan etki ettiğine inanırlar. Bu yüzden, çocuğu olmayan kadınlar, dut ağaçlarına bez bağlayıp çocuk dilerler. Aynı zamanda, dutun, kadının içini temizleyip doğuma engel olan şeyleri ortadan kaldırdığına inanılır. Doğumdan sonra da dutun yeri önemlidir. Halk arasında, "kırk basması" denilen bir inanış söz konusudur. Doğum yapan kadın, kırk gün boyunca genelde evden çıkmaz. Çünkü kendisi gibi henüz kırk günü geçmemiş başka bir kadın ve çocukla karşılaşma durumu gerçekleşirse, çocukların ve kadınların, ölüme dahi varan hastalıklara yakalanacağına inanılır. Halk arasında, "kırk gün lohusanın mezarı açık olur" inanışı vardır ve bu nedenle genelde ilk kırk gün evden çıkılmaz. Tanyıldızı'nın da aktardığı gibi, kırk basan

kadınlar, dut ağacının içinden geçerler. Bu yöntemin kendileri için faydalı olacağına inanırlar. Dut ve doğum arasındaki bu ilişki, romanda, kendisine yer bulmuştur. Yazar, doğumdan sonra kadınlara özellikle dut yedirildiğini okuyucuyla paylaşır.

Halk arasındaki inanışlardan biri de mart yağmurlarına yönelik olandır. Mart ayında, köye yağmur yağar. Yağmurun yağdığını gören çocuklar ellerine bir tas alıp, kapının önüne çıkarlar ve taslarını yağmurun altına tutarlar. İnanışa göre, tasına en fazla su biriken kişinin, o yıl rızık çok olur. Bu yüzden, çocuklar, ellerinde tası tuttuklarında “*Allahum! Bu yıl rızıkımı fazladan ver*” (Dêrsim, 2014: 19) diye dilekte bulunurlar.

Bir diğer inanış da yıldız kaymasına dair olandır. Romanda, çocuklar, gökyüzüne baktıklarında kayan yıldızları görürler. Bu da onların dikkatini celp eder. Köy coğrafyasında, gökyüzü, kirlenmemiş olduğu için daha parlak ve açıktır. Gökyüzünde gerçekleşen olayları, köylüler çok daha net görürler. Vesile karakteri, annesine, gökyüzünde kaç yıldız olduğunu sorar. Annesi, bilmediğini ancak yeryüzündeki insan adedince yıldızın olduğuna inanıldığını dile getirir. Herkesin gökyüzünde bir yıldız olduğunu vurgular. Yine inanışa göre, kişinin ölmesiyle gökyüzünde ona ait olan yıldızın da kaydığını aktarır (Dêrsim, 2014: 24). İnsanlar öteden beri, gökyüzündeki değişikliklere bakıp bazı çıkarımlar elde etmeye çalışmışlar ve bunlar zamanla köklü inanışlara dönüşmüşlerdir. Örneğin ay ve güneş tutulması, gökyüzündeki kızılık, kana benzetilerek, felaketlere ya da büyük insanların ölümüne işaret sayılmıştır. Yıldız kayması da bu tarz bir inanıştır ve dünyanın birçok bölgesinde, ölümle eş değer tutulur. Bu yerlerden biri Üsküp’tür. Üsküp’teki inanışa göre de her insanın bir yıldızı vardır, insan ölünce de yıldız kaymaktadır. Bir yıldızın kaymasını görmek bir insanın ölümüne şahit olmaktır. Kuyruklu yıldızın kayması da büyük felaketlerin habercisi sayılmaktadır (Sulooca, 2006: 3). Anadolu folklorunda da yıldız kayması ölümle irtibatlandırılır (Örnek 1971: 24). Türkmenistan Türkleri ve Bazı Türkmenler de yıldız kaymasını gördüklerinde, "ulu bir adam dünyamızı terk etti" derler (Özbay, 2007:184). Görüldüğü gibi, birçok farklı coğrafyada, yıldız kayması ölümle irtibatlandırılır. Anadolu’da da bu inanış söz konusudur ve *Borçlu* romanında, söz konusu inanış dile getirilir.

Romanda Alevilik inancına ve bu inancın halk ritüellerine nasıl yansıdığına fazlasıyla yer verilir. Nitekim, roman karakterlerinin çoğu Alevidir ve onların yaşamı üzerinden Aleviliğin inanç dünyası okura aktarılır. Bunlardan biri, “on iki imam orucu”dur. Aleviler, Kerbela olayının yasını tutmak ve onu anmak için her yıl “on iki imam orucu”nu tutarlar. Oruç tutulan günlerde, erkekler tıraş olmaz, karı-koca cinsel birliktelik yaşamaz ve karalara bürünülür. Gece olmadan yemek yenilir ve iftara kadar ağza bir şeyler sürülmez. İftarda da mükellef sofralar kurulmaz, basit yiyeceklerle yetinilir. Özellikle az su içilir çünkü Kerbela susuzluğu hissedilmek istenir. On iki günlük oruçtan sonra, on iki imam çorbası yapılır. Çorba, on iki malzeme kullanılarak hazırlanılır ve komşulara dağıtılır. Yazarın da romanda aktardığı gibi, çorbayı alan komşular şu duayı yaparlar: “*Hak kabul etsin, Kerbela şehitlerinin ruhuna yetişsin, Hazreti Hüseyin’in ruhuna yetişsin*” (Dêrsim, 2014: 35). Bu dini günler, romanın çeşitli yerlerine yerleştirilerek romanın Alevilik arka planı sağlamlaştırılmaya çalışılır. Örneğin Hüseyin karakteri, ölüm riski olan ağır ameliyata, on iki imam çorbasının dağıtıldığı günde alınır. Annesi, “*Ya cenabı Ali, Ya cenabı Kerbela’nın Hüseyin’i, ya Goşkar Baba! Hüseyin’im sıkıntıda. Gidip Hüseyin’ime arkadaşlık edin, ona kuvvet verin*” (Dêrsim, 2014: 116) diye dua eder. Bu dini günde, Hüseyin, annesi ve çevresinin dualarıyla ameliyata girer ve en nihayetinde ameliyatın başarılı geçtiği vurgulanır. Romanda, Alevilerle ilgili bahsedilen diğer oruç ise Hızır orucudur. Hızır, yardıma muhtaç olanın, ezilenin yardımcısı olarak kabul edilir. Aleviler, Hızır’ı çok önemserler ve onu Hz. Ali’nin bir temsilcisi olarak görürler. Bu yüzden, sabit bir zaman olmamakla beraber genelde, ocak ayının son haftası oruç tutmaya başlarlar ve üç hafta üst üste, salı, çarşamba, Perşembe günleri oruç tutarlar.

Yazar, romanında, Alevilik inancının temel prensiplerinden birinin, doğadaki tüm canlılara saygı duyulması gerektiği olduğunu aktarır. Aleviler ile ilgili birçok çalışmada bu konuya yer verilir. Örneğin Yüksel Işık, *Tunceli Folklorü* adlı kitapta, bu duruma değinir. Yazar, bu bölgede, belirgin bir biçimde tabiat severliğin göze çarptığını bu yüzden, dağından taşına, ağacından kuşuna kadar her bir varlığa kutsiyet atfedildiğini dile getirir. Bu sevgiden dolayı, “Çengel Boynuzlu Dağ Keçisi”ne, “Ur Kekliği”ne, “Guguk/Pepuk Kuşu”na tarihsel birer kişilik rolü verildiğini vurgular. Bu tarihsel, toplumsal ve edebî birikimin, aynı zamanda bir yaşam felsefesine işaret ettiğini de ekler. Tunceli’de, hala araştırmacıların ulaşamadığı endemik bitkilerin bulunmasını, tespit edilen ve isimlendirilen sayıları elli dolayında olan endemik bitkinin varlığını sürdürebilmesini, çengel boynuzlu dağ keçisinden ur kekliğine, bozayıdan vaşağa, tilkiden kızıl şahine kadar çok sayıda yaban hayvanının varlığını sürdürebilmesini, bu sevginin, yaşam felsefesinin somut örneği olarak sunar (Işık, 2012: 11-12). Romanda da yazar, Alevilik inanışının bu yönünü dile getirir. Bu inanışa göre, kişi, hayvanlara, bitkilere ve diğer tabiat unsurlarına karşı ne kadar saygılı, adil, vicdanlı, olursa Allah’ın karşısında da o kadar dürüst ve adil olur ve onu da o kadar sever. Bu

durum romanda şöyle formülize edilir: “Kişi, kendisine değer verdiği kadar çiçeğe, ağaca, taşa, suya, kuşa, çocuklara, kadına, yaşlılara da değer vermeli. Tüm bunlara değer veren kişi, Allah'a da değer vermiş olur” (Dêrsim, 2014: 36). Yazar, bu prensibi, inancı kendi romanında hem dile getirir hem de karakterleri üzerinden işler. Örneğin Zarife, yeni doğan çocuğu Siyabend'in ölümünü, kocası Yusuf'un avcılığına bağlar. Siyabend hastalanmadan önce, Yusuf ava çıkar ve birkaç kuş avlar. Bu avdan iki üç gün sonra Siyabend hastalanır ve ölür. Zarife, Yusuf'un masum hayvanları öldürmesinden dolayı yaratıcının, bu eyleme mukabil Siyabend'in canını alıp onlara acı yaşattırıldığını dile getirir. O, Yusuf'a sitem ettikten sonra şunları ekler: “İnsanlar gibi, her çeşit hayvanın da bu dünyada yaşam hakkı vardır” (Dêrsim, 2014: 13). Tüm bunlardan dolayı, onun avcılığı bırakmasını ister. Yusuf her ne kadar bu iki olay arasında bir bağ görmese de karısını kırmaz ve bir daha avcılık yapmayacağına dair yemin eder. Sadece o değil, onların çocukları da bu işten hep uzak kalırlar. Zarife, tüm ailesini hayvan hakları konusunda etkiler.

Renk konusunda da Alevilik inancına göndermede bulunulur. Hüseyin, annesinin ölüm haberini alınca gidip siyah elbiselerini giyer. Aleviler'de renk önemli bir unsurdur. Kerbela'nın anıldığı etkinliklerde, başta Caferiler olmak üzere, birçok grubun siyah elbiseler giydiği, yaygın olarak bilinen bir durumdur. Öte yandan, Alevî-Bektaşî kültürünün yaşandığı bir yer, topluluk veya etkinlikte ilk dikkati çeken şeylerden biri yeşil, kırmızı, beyaz gibi birtakım renklerdir (Günşen, 2007: 342). Aleviler, kendi yaşam çevrelerini, çeşitli anlamlar yükledikleri renklerle donatmaya önem verirler. Öte yandan, ölüm ve siyah renk arasındaki ilişki, dünyanın birçok bölgesinde görülür.

Kerbela olayı, romanda dikkatlere sunulan konulardan biridir. Ağır bir ameliyattan çıktıktan sonra kendisine gelen Hüseyin karakteri, çok fazla susamıştır. Bir yudum su vermek, o an için, ona yapılabilecek en büyük iyiliklerden biridir. Ancak hemşireler, su içmenin, sağlığı için sakıncalı olduğunu söyleyip isteğini geri çevirirler. O esnada Hüseyin, Kerbela olayını ve Hz. Hüseyin'i hatırlar. Kerbela'da, Fırat'ın kenarında bulunan Hz. Hüseyin ve beraberindekiler, kendi suları bitince, Fırat nehrine yönelip su içmek isterler; ancak Yezid'in ordusu buna izin vermez. Önlerinden sular akıp gitmesine rağmen, bu insanlar, susuzluktan kırılırlar. Romanda, karakterin adı, bilinçli olarak Hüseyin bırakılır. Bu şekilde, Alevilik inancı, romanda daha sağlam kılınmak istenir. Roman karakteri Hüseyin, “Sakine neredesin?” diye de iç geçirir (Dêrsim, 2014: 120). Sakine, Kerbela'da Hz. Hüseyin'e su vermeye çalışan kızıdır. Roman karakteri de ondan yardım ister.

3. Büyülü Gerçekçilik

Büyülü gerçekçiliği bünyesinde barındıran eserlerde, olağanüstü ile gerçek olan arasındaki sınırlar silikleşir (Dilek, 2011: 206). Bu yöntemle yazılmış eserlerde, olayların ortaya çıkış biçimi, karakterlerin sahip oldukları özellikler, zamanın ve mekânın sunuş tarzı, akıl sınırlarının ötesinde, efsunlu özellikler barındırır. Ancak yazarlar, bu büyülü unsurları sunarken sanki bunların, nesnel dünyada, söz konusu ontolojik niteliklere sahip olması, çok doğalmış gibi bir yaklaşım sergilerler. Yani bu “büyülü” unsurların aslında, gerçekte hiçbir sorunu olmadığını, aksine onların da “gerçek” olduğunu okuyucuya düşündürmek isterler.

Borçlu (Deyndar) romanı, büyülü gerçekçi unsurları, fazlasıyla bünyesinde barındıran bir eserdir. Zarife, Yusuf ve Hüseyin karakterleri ekseninde yaşanan şu olaylar buna örnek olarak gösterilebilir. Zarife, çocuğunu kaybettikten sonra üç yıl hamile kalamaz ve çok üzülür. Bunu gören kocası Yusuf, ona moral olsun diye, Goşkar Baba türbesinde kurban kesmeyi önerir. O da kabul eder ve oraya doğru yol alırlar. İnanışa göre, kişiler Goşkar Baba türbesine yaklaştıklarında ya davul, zurna ya da köpek sesi duyarlar. Eğer davul zurna sesi duyulursa bunun anlamı, türbeye gelen kişilerin gönüllerinin saf ve temiz olduğudur. Köpek sesinin duyulması ise gelenlerin iyi insanlar olmadıklarına yorumlanır (Dêrsim, 2014: 14). Yusuf ile Zarife türbeye yaklaştıklarında, davul ve zurna sesini işittirler. Bu olağanüstü olay, romanda, son derece sıradanmışçasına dile getirilir. İşittikleri ses, onları çok mutlu eder. Ziyaretin öteki bir ritüeli de kurban kesildikten sonra orada uyumaktır. Kişiler, dileklerini içlerinden geçirdikten sonra belli bir süre uykuya dalarlar. Gördükleri rüyaya göre, isteklerinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine dair ipucu elde etmiş olurlar. Uyandıklarında, Zarife çok mutludur; çünkü güzel bir rüya görmüştür. Rüyasında, nur yüzlü bir dede, ona, kendisini çok fazla harap etmemesini, ölen oğlunun, cennet bahçelerinde olduğunu söyler. Ona, sonraki yıl, bir erkek çocuğunun olacağını müjdeledikten sonra da çocuğun adının Hüseyin olarak konulmasını tembihler. Zarife, bu yaşlı dedenin ayağını öpmek için atılsa da o, birden kaybolur.

Gerçekten de aradan bir yıl geçmeden çocukları olur. Olağanüstü bu durum, eserde, çok sıradan bir haberin verilmesi ve gerçekleşmesi gibi işlenir. Bu sıra dışı duruma ne şaşırın vardır ne de onu sorgulayan. Aksine, bu “normal” duruma göre yaşamlarına yön verme söz konusudur. Çocuk doğduktan sonra, köyün kadınları Yusuf'a, çocuklarına hangi ismi koyacaklarını sorduklarında cevabı şu olur: “Çocuğun ismini, bir yıl önce Goşkar Baba koydu. Artık biz ne diyebiliriz ki” (Dêrsim, 2014: 29). Yusuf, hiçbir itirazı aklından dahi

geçirmeden, çocuğun adını, Goşkar Baba'nın dediği gibi Hüseyin koyar. Goşkar Baba'nın, nesnel günlük hayatın bir parçası olarak görülmesi, romanın sonrasında da devam eder. Hüseyin büyüüp ailesini terk ettiğinde, annesi yüzünü Goşkar Baba türbesine doğru çevirir ve "bu acılar için mi Hüseyin'i bize verdin? Bizden ne istiyorsun? Bu kadar acıyı bize neden çektiyorsun?" (Dêrsim, 2014: 68) diye sitem eder. Zarife için Hüseyin'i onlara veren Goşkar Baba olduğu gibi, onlara bu acıları da çektiren odur ve bu "nesnel" kişiye sitem eder.

Zarife'nin şahsında başka doğaüstü/olağanüstü olaylar da yaşanır. Hastalığından dolayı, Hüseyin'in başka bir şehre gönderilmesine karar verilir. Hüseyin, bunu ailesine söylemez. Ancak belirlenen gün geldiğinde, arabaya konulup götürülür. Aynı gün, annesi uykudan uyandıktan sonra, telaşla çocuklarına seslenir. Rüyasında, Hüseyin'in hastalanıp başka yere gönderildiğini gördüğünü ifade eder (Dêrsim, 2014: 99). Bu, anne sezgisini fazlasıyla aşan bir olaydır. Çocuğunun zor da kalmasında, anne bunu sezinleyip iç sıkıntı yaşayabilir. Ancak romanda, olaylar bire bir aynıdır. Zarife, hem çocuğunun hastalandığını hem de başka yere gönderildiğini bilir.

Zarife'nin ölümünde de büyümlü gerçekçiliğin izleri vardır. O, ölmeden önce, "Allah'ım, beni yataklara düşürme, ellere muhtaç etme, kimse benden aciz olmasın. İki gün çekeyim üçüncü gün canımı al" diye dua eder ve gerçekten de hastalığı sadece iki gün ağırlaşır ve üçüncü gün ölür. Bir diğer, büyümlü gerçekçiliğin izi kendisini iklim şartlarında ortaya koyar. Zarife, sürekli, "Allah'ım sıcak bir günde canımı al" diye yakarır. Şaşırtıcı şekilde, kış mevsiminin ortasında, 31 Ocak'ta ölmesine rağmen, öldüğü gün ve sonraki birkaç gün, bahar sıcaklığındadır (Dêrsim, 2014: 135). Çocukları, kendisinden çok uzakta oldukları zaman bile onların neler yaşadığını bilen, kendi hayatını da önceden şekillendirebilen bir karakter söz konusudur. Ancak tüm bunlar, eserde, yolda yürüyen bir insanın tasvir edilmesi gibi normalmişçesine işlenir.

Sonuç

Borçlu (Deyndar) romanı, birçok yönden, halk bilimi ve halk edebiyatı unsurlarıyla sarmalanmıştır. Halk anlatıları, bu unsurlardandır. "Guguk/Pepuk Kuşu", "Boynuzsuz Keçi", "Şahmeran", "Siyabend ve Xecê", "Tilki ve Tavuk" gibi halk anlatıları, okurun dikkatine sunulur. Dünyanın farklı bölgelerindeki efsanelerde, masalarda, hikâyelerde karşılaşılan yerin ve göğün yedi kat olduğu düşüncesi ile anlatı kahramanlarının zindanda yedi yıl kalması gibi önemli motiflere, *Borçlu (Deyndar)* romanında da rastlanılır. Halk inanışları ile bu eksenle vücut bulan toplumsal ritüeller, dikkat çeken öteki noktalardır. Dut ile doğum arasında bağ olduğuna dair inanış ile hamile kadınlar ve doğum yapan kadınların dut eksenli ritüellere sokulması; mart yağmurları esnasında, tasların yağmurun altına tutularak rızkın, bereketin artacağına dair inanış ve ritüel; yıldızlar ile insanlar arasında kurulan bağlar ve bu doğrultuda gerçekleştirilen ritüeller; on iki imam orucunun tutulması, on iki imam çorbasının pişirilip dağıtılması, dikkati çeken öteki önemli unsurlardır. Yazar, sadece bu inanış ve ritüeller üzerinden değil, büyümlü gerçekçilik üzerinden de eserini gerçeğin ötesine taşıyıp ona masalımsı, efsanevi bir yön katar.

KAYNAKÇA

- AKBAY, Okan Haluk (2012). "Tohno Hikâyeleri'nde Geçen Halk İnanışları Üzerine Bir Değerlendirme", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 6, s. 87- 107.
- BAYAT, Fuzuli (2005). *Mitolojiye Giriş*, Çorum: KaraM Yayınları.
- CAMPBELL, Joseph (2013). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- ÇIBLAK, Nilgün (2007). "Tarsus Kültürünün Tanıtımında Şahmeran Efsanelerinin Önemi", *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 16, S. 1, s. 185-196.
- DÊRSİM, Hesen Dilawer (2014). *Deyndar*, İstanbul: Vate Yayınları.
- DİLEK, Esra Derya (2011). "Efsaneden Büyümlü Gerçekçiliğe", *Millî Folklor*, S. 91, s. 204-209.
- GÜNŞEN, Ahmet (2007). "Gizli Dil Açısından Alevilik-Bektaşilik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış", *Turkish Studies International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 2, S. 2, s. 328-350.
- İŞİK, Yüksel (2012). *Tunceli Folklorü*, Ankara: Anıt Matbaa. (Tunceli Valiliği öncülüğünde hazırlanan bir kitaptır).
- ÖGEL, Bahaeddin (1971). *Türk Mitolojisi*, İstanbul: MEB Yayınları.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1971). *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- ÖZBAY, Ekrem (2007). *Türkmenistan'dan Anadolu'ya Örf Adet ve Halk İnançları*, İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayınları.
- SARI, İbrahim (2016). *7 Sayısının Sırrı*, Antalya: Noktaekitap.
- SULOCCA, Murteza (2006). *Üsküp ve Çevresinde Ölüm İle İlgili İnanç ve Uygulamalar*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TANYILDIZI, Eda (2015). "Elazığ Halk Kültüründe Doğum Âdetleri", *Turkish Studies International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 10, S. 12, s. 1067-1084.
- YILDIRIM, Seyfullah (2015). "Alpamus Destanının Kaynaklarda Masal Olarak Adlandırılan Varyantları", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, C.4, S. 12, s. 117-131.